

- PLAGNIEUX, Philippe: “Le chevet de Saint-Martin-des-Champs à Paris. Incunable de l’architecture gothique et temple de l’oraison clunisienne”, dins *Saint-Martin-des-Champs et la genèse de l’art gothique. Bulletin monumental. Tome 167-1. Année 2009*, Société française d’archéologie, París, 2009.
- RAYÓ, Pere: *Itineraris urbans per la ciutat d’Inca*, Edicions Documenta Balear, SA, Inca, 1993.
- REUS i PLANELLS, Guillem A: “Les inscripcions àrabs del Palau dels Reis de Mallorca a Perpinyà”, dins *XXVIII Jornades d’Estudis Històrics Locals. La Ciutat de Mallorca i els segles del gòtic*, Institut d’Estudis Baleàrics, Palma, 2010.
- REUS PLANELLS, Guillem A: “Dos claustres barrocs a Inca: Sant Francesc i Sant Domingo. Notes historicoartístiques”, dins *XI Jornades d’Estudis Locals*, Ajuntament d’Inca, Inca, 2010.
- TUGORES TRUYOL, Francisca: “Restauració de l’oratori de Santa Magdalena del Puig d’Inca i pèrdues patrimonials (1885-1934)”, dins *9es Jornades d’Estudis Locals*, Ajuntament d’Inca, Inca, 2009.
- VILLANOVE, Joan: *Raconte-moi les Rois de Mallorca*, Impremta Aubert, Sant Joan les Fonts, 2004.
- YARWOOD, Doreen: *La arquitectura en Europa. La Edad Media, 650-1550*. Vol. 2, Ediciones Ceac, Barcelona, 1994.
- ZARAGOZÁ CATALÁN, Arturo: “Arquitecturas del gótico mediterráneo”, dins *Una arquitectura gótica mediterránea*, vol. I, Generalitat Valenciana, València, 2003.

Documentació administrativa

Ajuntament d’Inca: *Catàleg d’elements d’interès artístic, històric, ambiental i patrimoni arquitectònic del terme municipal d’Inca* (aprovat l’any 1999).

Agraïments

El meu més sincer agraïment per l’ajuda rebuda i la bona disposició a l’hora de realitzar aquesta comunicació a l’Àrea d’Urbanisme de l’Ajuntament d’Inca per facilitar-me tota la informació necessària sobre el Catàleg patrimonial d’Inca. També agrair les facilitats que ens oferiren Mn. Simó Jordi Garau, rector de Santa Maria la Major, i el Sr. Miquel Balle Palou, director del Col·legi Beat Ramon Llull, a l’hora de realitzar les corresponents fotografies. Sense ells, aquesta comunicació seria incompleta.

L’art gòtic a Inca. Arquitectura civil

XIV JORNADES D’ESTUDIS LOCALS

Guillem Alexandre Reus i Planells

1. Introducció a l’arquitectura gòtica civil inquera

Com ja hem vist, d’arquitectura religiosa gòtica a Inca, se’n conserven molts pocs exemples. De fet, llevat de l’església de Santa Magdalena del Puig i del campanar de Santa Maria la Major, que són els dos únics edificis sencers, tot allò altre que conservam són restes arquitectòniques, ja sigui alguna espadanya, portal o arc. En canvi, gràcies a la documentació existent, sí que hem pogut saber com eren aquelles esglésies gòtiques que a dia d’avui ja no existeixen. A l’hora de parlar d’arquitectura civil passa el mateix. No podem gaudir de cap edifici civil complet, però sí que tenim alguns casals que sota una posterior reforma barroca i en altres d’arquitectura popular amaguen restes arquitectòniques d’època gòtica. El que tampoc sabem, perquè no s’ha trobat documentació referent a l’època, és la datació d’aquestes restes, tot i que a causa d’altres troballes semblants en altres poblacions, com per exemple Ciutat o Alcúdia, se’ns permet datar-les entre els segles XIV i XV.

De la mateixa manera, en el cas d’Inca i fent referència a partir d’ara a l’arquitectura civil, tan sols podem parlar de cases, d’unes fortificacions que actualment no existeixen i també d’algunes construccions de tipus etnològic.

Al llarg dels temps, la casa ha constituït la construcció més important de l’arquitectura civil. L’època del gòtic no en fou una excepció i per això, en diferents punts de la geografia mallorquina, encara actualment, es troben alguns exemples de cases gòtiques, encara que és ver que no n’han quedat gaires exemples i els pocs que es conserven han sofert moltes modificacions i reformes. Podem dir, doncs, que en l’actualitat no hi ha cap exemple de casa medieval que estigui totalment complet, a excepció de la casa de l’Almoïna (fig. 1), que és d’època tardogòtica i que mai serví d’habitatge, tal com afirmen Maria Barceló i Guillem Rosselló en el seu llibre *La casa gòtica a la ciutat de Mallorca*.¹

¹ Maria Barceló Crespi i Guillem Rosselló Bordoy: *La casa gòtica a la ciutat de Mallorca*, Palma, 2009, 29.

Fig. 1. Casa de l'Almoïna a Ciutat

Fig. 2. Can Weyler de Ciutat

Parlant de forma general i fent referència a aquells habitatges més importants, la casa gòtica catalana quasi sempre seguia una mateixa estructura arquitectònica. Les cases tenien tres plantes. A la planta baixa, a la qual s'accedia per un portal d'arc de mig punt, s'hi situava l'àrea de serveis i de treball, així com també la botiga. A part del portal d'entrada hi solia haver algunes finestres rectangulars o quadrades. El primer pis estava constituït per la planta noble, lloc on vivien els senyors de la casa, i estava oberta al carrer per finestres coronelles, pròpies d'aquesta època, i a la segona planta hi havia els porxos o golfes. En aquesta planta es podien donar dos tipus d'obertures, les formades per finestres coronelles o bé, i ja a final del segle XIV, una galeria que substituï aquestes finestres. Alguns exemples destacats són Can Gradolí, Can Weyler o Can Serra, totes tres a Palma i datades del segle XIV, o també l'actual casal de la rectoria de Campos, datada del segle XV (fig. 2).

Quan a l'època medieval mallorquina es parla de murades, feim referència a nuclis urbans que foren emmurallats a causa de la seva situació estratègica. Cal destacar-ne tres: Palma, Alcúdia i Capdepera (fig. 3). En el cas de Ciutat, la murada medieval fou aixecada en època musulmana;

Fig. 3. Murades d'Alcúdia

per tant, una vegada conquerida la ciutat, Jaume I manà que la mateixa murada fos restaurada per mor dels desperfectes que havia sofert durant el setge a Madina Mayurqa. Del poc que resta dempeus, sí que en podem veure algun element de caràcter gòtic que li fou aplicat, com és el cas de l'arc de la Gabella de la Sal.

En els casos d'Alcúdia i Capdepera, sí que es tracta d'unes fortificacions que foren aixecades de nova planta a partir del 1300 i durant el regnat de Jaume II de Mallorca, i acabades durant el regnat de Pere IV d'Aragó, el 1362 en el cas d'Alcúdia² i el 1386 en el cas de Capdepera.³

Tot i que en els Ordinacions de Jaume II de Mallorca també estava prevista la construcció d'un recinte emmurallat a Santanyí, aquest no es dugué a terme fins al segle XVI.

El cas d'Inca mereix una atenció a part, ja que, com veurem més endavant amb l'explicació corresponent, en cap cas podem parlar de la construcció d'un recinte emmurallat, sinó, més aviat, d'un sistema de defensa aixecat de forma ràpida i urgent, per tal d'evitar un probable atac contra la vila, atac que ens havia d'arribar de part del rei Jaume III de Mallorca.

Per altra banda, també és necessari fer una petita aproximació a l'urbanisme medieval inquer. En temps antic, no era costum retolar els carrers de les viles o les ciutats. En el cas d'Inca, no és fins al segle XIX, concretament el 1862, en què trobam una primera retolació de les nostres vies públiques, però en canvi, gràcies a la documentació conservada, sí que sabem els noms d'alguns carrers des de molts segles anteriors. Per això i també, amb el coneixement de l'existència d'importants edificis (convents, esglésies, universitat, hospital...), podem tenir una idea aproximada de quin era el nucli en època medieval.

Datats del segle XV, apareixen els noms dels següents carrers: del Born, de Valella, de l'Església (actual carrer de la Campana), del Mercat del Bous (actual carrer de Jaume Armengol), del Sep (actual carrer de Sant Sebastià), de la Mostra, de l'Hospital (actual carrer dels Hostals), "lo Bordell" (actual carrer de l'Aigua) i del Call.⁴

Anselm Ferretjans Llompart, en el seu llibre *Demografia d'Inca en el primer terç del segle XIV*, assegura que la manca de fonts referides a la configuració urbana d'Inca en el segle XIV fa que no puguem saber com era l'Inca medieval. Malgrat tot, quan es consulten els morabatins d'entre els anys 1329 i 1336 hi observam un fet important, que és l'expansió urbana a causa del fort augment demogràfic que va tenir lloc durant aquest segle i a més, com ja hem esmentat abans, l'existència d'una sèrie de notables construccions poden ajudar a fer-nos una idea de com degué ésser el plànol d'Inca en el segle XIV. Aquests edificis són: el monestir de Sant Bartomeu, l'església de Santa Maria, l'església de l'Hospital, el Call o l'església de Sant Francesc. També, cal observar que aquest fort augment demogràfic inquer convertí la nostra vila en la població més gran després de la Ciutat de Mallorca amb unes setanta illetes de cases. Així, i seguint el llibre de Ferretjans, els límits d'Inca al segle XIV serien el monestir de Sant Bartomeu al nord-est, la parròquia de Santa Maria al nord, el carrer del Mercat dels Bous al sud i el convent de Sant Francesc al sud-est.⁵ Aquesta delimitació urbana ens és important a l'hora de fer l'estudi de l'arquitectura gòtica civil, tant pel que fa a les cases com a la fortificació de la vila, ja que és on se situen totes aquestes construccions.

1.1. Can Ripoll, el casal i el celler

Can Ripoll constitueix un dels casals senyoriais més grossos i notables de la ciutat d'Inca. L'edifici actual està format per tres plantes (planta baixa, planta noble i golfes) i un soterrani. Fou construït en època barroca i està datat d'entre els segles XVII i XVIII. A l'any 1929 s'hi afegí la torre i la façana de la planta baixa de l'avinguda del Bisbe Llompart.

Tot i això, volem destacar l'arc ogival que es troba a l'interior de l'entrada del casal, probablement del segle XIV i que ens indica de forma clara el passat medieval de l'edifici (fig. 4). Aquesta és l'única resta medieval que es conserva en tot el casal, encara que el portal és de mig punt adovellat i es correspon a l'estil emprat pels portals ja en època gòtica. Malgrat tot, aquesta tipologia s'ha emprat des de sempre, al llarg del temps, fins i tot en l'actualitat. L'estructura de la façana també ens recorda la tipologia gòtica, atès que es correspon amb aquells grans casals

² Simón Gual Truyol: *Siete siglos de las Murallas de Alcudia*, Palma, 1998, 29.

³ Josep Terrassa Flaquer: *Castell de Capdepera*, Palma, 1997, 9.

⁴ Gabriel Pieras Salom: *Primera rotolació dels carrers d'Inca. Apunts històrics*, Inca, 1990, 13, 73 i 75.

⁵ Anselm Ferretjans Llompart: *Demografia d'Inca en el primer terç del segle XIV*, Inca, 1990, 85-87.

Fig. 4. Arc ogival de Can Ripoll d'Inca

Fig. 5. Celler de Can Ripoll

Fig. 6. Llotja de Barcelona

de Ciutat i que a final del segle XIV eren acabats per un gran voladís que tapava les golfes obertes al carrer mitjançant una galeria, però a la façana actual no s'hi entreveu cap resta d'origen medieval, i pensam que es tractaria de l'adaptació d'una tipologia coneguda al nou llenguatge barroc. Així ho demostren molts dels grans casals barrocs de Palma.

El mateix passa amb el soterrani, lloc on se situa el celler que probablement fou construït al mateix temps que la casa i que es començà a utilitzar com a celler el 1768 (fig. 5). Presenta una planta rectangular dividida en dos espais mitjançant arcs de mig punt que aguanten un sostre embigat. Tot i que no pretenem negar que es tracta d'una construcció aixecada en plena època barroca o moderna, sí que s'emprà el llenguatge arquitectònic gòtic, llenguatge propi de construccions del segle XIV i XV i que perdura en els segles. Per tant, la podem comparar amb les construccions gòtiques d'embigats de fusta sustentats per arcs diafragmes. En el cas del celler, els arcs són de mig punt i aguanten un sostre embigat pla. Aquesta solució arquitectònica ens recorda l'interior de la sala de contractació de la llotja de Barcelona de 1392 (fig. 6). Una vegada més es confirma la perdurabilitat del llenguatge arquitectònic gòtic a través dels segles i l'aplicació d'un sistema constructiu prou conegut a Mallorca i que, a més, segueix essent igualment útil.

1.2. Can Perret

Al número 32 de l'actual carrer de Jaume Armengol, conegut amb el nom de Mercat dels Bous al segle XV, dins la portassa de la casa de Can Perret, hi ha un arc ogival situat en el mur esquerre (fig. 7). Aquest arc està emblanquinat i paredat a l'interior de la seva llum, i també presenta un pilar que el xapa per la meitat. Aquest pilar degué ser construït quan es renovà l'habitatge que es troba en el pis superior, damunt la portassa. Un poc més endavant, en el mateix mur i a nivell del terra, s'hi obre un petit nínxol format per una arc de mig punt (fig. 8), que els propietaris han anomenat "sa coveta". És molt probable que el nínxol també tenguí l'origen medieval, en els segles XIV o XV, igual que l'arc apuntat.

1.3. Cas Català

El cas de Cas Català és bastant diferent de l'anterior, ja que es tracta d'un edifici de menors dimensions, d'una casa d'arquitectura tradicional de dues plantes a la façana, de la qual destaca el portal d'entrada acabat

Fig. 7. Arc ogival de Can Perret

Fig. 8. Nínxol de Can Perret, anomenat "sa coveta"

en un arc de mig punt (fig. 9). En canvi, al seu interior, al mur de la dreta, hi apareix un arc apuntat cegat que comunicaria amb el que ara és l'edifici veïnat. Aquest arc ens demostra, aquí també, l'origen gòtic de la casa i, a més, per la seva situació, ens dóna a entendre que la construcció gòtica degué ésser molt més gran que l'actual i que en èpoques posteriors fou dividida en dos habitatges individuals. Això constitueix un fet bastant comú en les edificacions antigues, perquè en molts de casos un gran casal es repartia entre els fills d'una família, i aquests dividien la casa en diferents parts. Cas Català constitueix actualment l'edificació més antiga de l'eix format pel carrer del Comerç, la plaça d'Espanya i el carrer Major.

Fig. 9. Façana de Cas Català

1.4. Can Siquier

Juntament amb Can Ripoll, es tracta d'un dels grans casals d'època barroca d'Inca. Està situat al carrer de la Mostra fent cantonada amb el carrer del Roser. La construcció d'aquest casal començà al segle XVI i s'acabà dins el segle XVIII (1730). La casa està formada per dues plantes i un soterrani. La façana presenta un enllestiment d'arrebossat amb pedretes com a única decoració. La part inferior de la façana és de pedra viva igual que el portal d'entrada, que presenta un acabament amb un arc de mig punt, portal de tipologia gòtica que perdura en el temps.

Pel que fa al seu interior, es pot observar com la casa ha sofert diverses reformes al llarg dels segles. A part de diversos arcs i elements arquitectònics d'època barroca, és a la pallissa de la casa on se situen dos arcs ogivals que confirmen el passat medieval de l'edifici (fig. 10).

Fig. 10. Arc ogival a la pallissa de Can Siquier

Fig. 11. Arc gòtic de Can Campos

1.5. Can Campos

La casa coneguda amb el nom de Can Campos s'aixeca a l'actual carrer de l'Aigua, lloc conegut i documentat a l'edat mitjana com "lo Bordell d'Inca", en el qual en els darrers anys han aparegut diverses restes d'arcs ogivals gòtics en algunes de les cases que conformen el carrer.

L'edifici, que data del segle XVII, està format per una planta baixa i un primer pis. La façana és llisa i, a part de les finestres, en destaca el portal d'entrada, que és arquivat, model molt utilitzat a Inca a partir de l'època moderna. És però, una vegada més,

a l'interior de la casa on trobam les restes del que fou un gran arc ogival, avui cegat i que tan sols resta dibuixat al mur (fig. 11). En aquest cas, també es posa de manifest l'origen medieval de la casa i que en el segle XVII fou substituït per la nova estètica barroca.

1.6. Can Salero

Aquesta és una casa d'arquitectura tradicional situada al carrer de l'Aigua, en la qual, a la planta baixa, s'hi observa un arc diafragma ogival d'una amplada bastant considerable, que separa dues estances de la casa (fig. 12). Pel que fa a la façana, aquesta és totalment llisa amb tres plantes i presenta un portal d'entrada arquivat. Per tant, es tracta d'una construcció bastant actual i pròpia de l'arquitectura popular, però amb un origen medieval.

Fig. 12. Arc gòtic de Can Salero

Fig. 13. Arc ogival de Can Sansó

Fig. 14. Arc ogival del núm. 11 del c. del Triquet

1.7. Can Sansó

Can Sansó és una altra casa que també es troba al començament del carrer de l'Om i veïnada de Can Salero. Es tracta d'un edifici d'arquitectura tradicional amb una façana llisa, portal d'entrada arquivat i dues plantes. La resta medieval de la casa es troba a l'entrada d'aquesta, en la qual es deixa entreveure la part superior d'un arc ogival cegat. A la part interior de la casa, es pot veure l'arrencada d'aquest arc i que, com en els altres casos, també ens indica l'origen gòtic de la casa (fig. 13).

1.8. Casa del carrer del Triquet, núm. 11

En el número 11 del carrer del Triquet s'aixeca una casa que exteriorment mostra una façana molt senzilla, però a l'interior de l'entrada, al mur esquerre, s'hi pot observar un gran arc ogival paredat (fig. 14). És sens dubte uns dels arcs ogivals més grossos que es conserven a Inca.

1.9. Can Monroig i el call d'Inca

La casa

Fig. 15. Arc ogival a Can Monroig

Fig. 16. Arc gòtic paredat a Can Monroig

El casal de Can Monroig que se situa al número 22 del carrer de Can Valella també ha estat conegut amb el nom de Can Móra. Aquest edifici es troba situat en el call d'Inca, el barri jueu que estava format per les illetes de cases configurades pels carrers de Sant Francesc, la Virtut, Can Valella, Pare Cerdà, el Call i la Rosa.

L'actual casa de dues plantes i datada del segle XVI, presenta una façana de parament llis decorat amb pedretes, semblant a la façana de Can Siquier. Les obertures estan formades per diverses finestres, a excepció del portal d'entrada, que està acabat amb un arc de mig punt adovellat de pedra viva igual que la part inferior de dita façana. Ben igual que a la ja esmentada Can Siquier, a l'interior hi ha algunes restes d'època barroca (arcs d'ansa paner).

Aquesta casa va romandre molts d'anys tancada i amb el pas del temps s'anà fent malbé, però fa uns anys fou comprada i els seus nous propietaris hi dugueren a terme una gran restauració mitjançant la qual sortiren a la llum molts elements arquitectònics que varen evidenciar el passat medieval de la casa. Els elements gòtics de l'edifici que a dia d'avui s'hi poden observar estan formats per una sèrie d'arcs, ogivals i de mig punt, i també algun portal i alguna finestra arquivada. Així doncs, l'interior de la casa està format per dues crugies. A la primera crugia

hi ha tres estances perpendiculars a la façana i separades per arcs. És dins el que es pot considerar com l'entrada de la casa, on a la part esquerra hi destaca un arc d'ansa paner d'època barroca i, tot seguit, un gran arc ogival de pedra d'època medieval (fig. 15). A la part dreta, hi destaca un arc rodó i emblanquinat que dona pas a una estança a la qual també destaca un arc ogival paredat (fig. 16).

Fig. 17. Arc rodó a Can Monroig

La primera crugia queda separada de la segona mitjançant un mur en el qual s'obre un portal arquivat d'accés entre les dues crugies i, al seu costat dret, una finestra acabada amb un arc de mig punt que molt possiblement també es pot datar d'època medieval a causa de la gran semblança amb altres portals i finestres trobats en edificis gòtics de l'època (Palau de l'Almudaina, Palau dels Reis de Mallorca de Sineu, Torre dels Enagistes de Manacor, etc.). Tampoc no es descarta que en altre temps pogués haver estat un portal (fig. 17).

A la segona crugia i en el mur esquerre s'hi obre un portal de pedra arquivat amb una llinda de fusta, tot seguit una finestra quadrada i per acabar un portal de pedra, ara arquivat, però que originalment estigué acabat amb un arc de mig punt, igual que el que es troba al mur de separació entre les dues crugies. Per la seva forma i situació, pensam que també es tracta de restes medievals.

Fig. 18. Arrencada d'un nervi. Pati de Can Monroig

A la part posterior de la casa, s'hi situa el pati, i a la part esquerra hi ha un espai obert per un arc d'ansa paner d'època barroca, del qual destaca la seva part interior, ja que veim com n'existí un d'anterior, també d'ansa paner, i encara un de més antic, que per la col·locació de les pedres degué ésser apuntat. A més, al costat dret, encara es pot veure l'arrencada del que degué ser el nervi de la creueria (fig. 18). A l'altra part de l'arcada, al mur del fons, queda ben marcada la forma de l'arc ogival i, per l'amplada de l'espai, hom pot pensar que es tractava d'un espai cobert per dos trams amb volta de creueria.

Una vegada descobertes aquestes restes arquitectòniques i tenint datat el call jueu en el segle XIV, lloc on se situa la casa, és fàcil pensar que parlem d'unes restes gòtiques que molt probablement daten d'aquest mateix segle o fins i tot del XIII.

A més d'aquestes troballes, amb la restauració de la casa foren aixecats tots els trespols i es feren una sèrie de troballes molt interessants. Així, cal destacar que, a la part dreta de l'entrada, s'hi trobà un antic forn que restava enterrat per sota del nivell del carrer, ben igual que tot una sèrie de cubes i dipòsits de pedra repartits per tota la casa connectats entre ells mitjançant canonades fetes de fang. A part, se sap que la casa també disposava d'un celler i encara es conserva una cisterna. Al pati també hi ha dos dipòsits, un de més gran que

l'altre. En el petit, s'hi descobriren uns escalons pels quals s'hi podia accedir i en el seu interior hi ha una aixeta de bronze amb decoració antropomorfa (dos ulls i un nas).

A diferència de les restes arquitectòniques formades pels diversos arcs, en el cas de les troballes del forn, dels diferents dipòsits, cisternes i pous, no ens atrevim a datar-les, ja que fins avui no han estat estudiades arqueològicament i, per tant, no disposam de dades convincents que ens permetin saber ni quin era el seu ús ni quan foren construïdes. A més, també cal tenir en compte que Can Monroig és una casa que ha patit moltes transformacions i ampliacions al llarg dels segles, cosa que dificulta encara més el seu estudi.

Però, malgrat tot, cal tenir en compte algunes dades prou importants que en un futur, i després d'un bon estudi arqueològic, podrien ajudar a desxifrar aquestes diferents troballes.

Així doncs, una vegada més, hem de destacar que el casal es troba situat en el que en el segle XIV fou el call d'Inca. Per això, creim necessari apuntar algunes dades bibliogràfiques sobre els jueus a Mallorca, a Inca, i sobre l'erecció del nostre call, sense oblidar el de Ciutat de Mallorca.

El call d'Inca

Cal cercar els orígens de la presència de jueus a Mallorca en el segle V, tant pel que fa a Mallorca com pel que fa a Menorca, ja que així ho documenta una carta del bisbe Sever l'any 417. També, i gràcies a diverses fonts, sabem que durant la dominació islàmica de l'illa (902-1229) també existia una important comunitat de jueus. Així, quan Jaume I conquerí Mallorca el 1229, ja es va trobar amb una important comunitat jueva a la ciutat de Mallorca, però també en altres indrets de la Part Forana com Inca, Petra, Montuïri, Felanitx, Sineu, Alcúdia, Sóller i Pollença.

La comunitat jueva d'Inca ja apareix documentada l'any 1232, quan Jaume I atorga retribucions als jueus d'Inca, de l'Almudaina de Gomara (Ciutat), de Petra i de Montuïri.⁶ Un document de 1240 confirma la presència de jueus a Inca. Per altra banda, el Conqueridor donà el seu suport als jueus de Mallorca, concedint-los protecció reial, privilegi que confirmà el mateix rei l'any 1247.

Disposam de més documentació referent a la comunitat jueva d'Inca durant els anys que conformen el segle XIV. Aquestes dades estan documentades als llibres de morabatí dels anys 1329 i 1336. També sabem que en aquests anys els jueus inquers encara no disposaven d'un barri (call) per viure-hi tots plegats, sinó que habitaven repartits en diferents indrets de la vila. En canvi, sí que disposaven d'una bona organització sota la institució jueva anomenada aljama, que era aprovada pel rei i disposava de consellers, secretaris i procuradors, a més de gaudir d'una certa independència pública.⁷

A l'any 1346 i a causa dels importants i constants enfrontaments entre alguns dels membres de la comunitat jueva i de la comunitat cristiana, el rei Pere el Cerimoniós manà aixecar un call per a la vila inquera. Malgrat la decisió reial i a causa de la gran minva de la població jueva després de la pesta del 1348, no fou fins al 1372 quan s'establí definitivament el call d'Inca, tot i que a l'any 1353 els jurats d'Inca ja havien demanat al governador que es constituís un call i aquest assignà un lloc situat en el barri de Sant Bartomeu, concretament al carrer de Martí Metge, però el lloc no agradà als jueus a causa del mal estat de les cases, moltes en estat de ruïna, i apel·laren el senyor rei per tal que els concedís un altre lloc on establir-se. Finalment el rei Pere IV d'Aragó, com hem vist anteriorment, a l'any 1372 els concedí un nou lloc situat a l'anomenat carrer d'en Pascolet, situat al barri de Sant Francesc.

⁶ Miquel S. Font i Poquet: *La fe vençuda. Jueus, conversos i xuetes a Mallorca*, Palma, 2004, 17.

⁷ Pere Xamena Fiol: *Història de Mallorca*, Palma, 1991, 107.

L'assalt al call de 1391

El call d'Inca, semblant al cas de Ciutat, estava envoltat d'un mur i tancat per dos portals, un d'ells molt probablement al carrer de Sant Francesc, ja que consta als documents de 1372, on els jueus demanen que un dels portals *sia fet al carrer de Sant Francesc*.⁸ Malgrat tot, que els jueus tenguessin el seu propi barri tancat de la resta de la vila no bastà per aturar els enfrontaments i assalts a les cases jueves per part dels cristians, i al 1391 s'assaltaren els calls de Palma i d'Inca. Els cristians dugueren a terme diferents avalots mitjançant els quals perpetraren nombrosos actes de pillatge i destrucció, assassinaren un gran nombre de jueus (pel que fa a Inca, els documents parlen d'una exterminació quasi total) i calaren foc a cases i botigues del call, deixant arrasat el barri sencer.

Tornant a Can Monroig...

Com a conclusió final i havent situat el casal de Can Monroig dins el que fou el call inquer, una darrera observació ens du fins a l'arc ogival que ens ubica a l'entrada de la casa. En aquest arc, a la part superior, encara s'hi poden veure les restes de mascara i una fotografia del mateix arc, feta tot just abans de la seva neteja, ens mostra com quan fou descobert les restes de mascara es repartien per tot ell. A la segona crugia de la casa, tot d'una després del portal que hi dona accés, a mà esquerra hi ha un altre portal arquitravat que mostra la llinda de fusta totalment cremada. Aquestes restes cremades han de ser per força fruit d'un incendi important sofert per la casa i el fet que es trobin en unes restes arquitectòniques d'època gòtica ens fa pensar que poguessin estar relacionades directament amb l'assalt del call el 1391, ja que apareix documentat a la *Història de Mallorca* de Pere Xamena que durant els avalots es cremaren cases i botigues.⁹ Cal destacar també el primer volum de la *Història de Mallorca* editada per l'editorial Moll, que afirma que *les "classes baixes" de la ciutat s'uniren amb els pagesos assaltant el Call, cremant les cases i assassinant uns 300 jueus {...} El mateix atemptat havia sofert el Call d'Inca*.¹⁰

1.10. Les "murades" d'Inca

De ciutats i viles amb murades d'època medieval, a Mallorca en coneixem alguns exemples com Palma, Alcúdia o Capdepera, i els coneixem perquè en l'actualitat aquests nuclis de població encara conserven el recinte de murades sencer o, si més no, esbocinat. També sabem que la vila de Santanyí es fortificà amb murades en el segle XVI. Allà, encara s'hi conserva l'anomenada Porta Murada i algun fragment del recinte. A més, cal afegir que en tots els casos hi ha suficient documentació i bibliografia que testimonia l'existència d'aquestes construccions.

Pel que fa a Inca, la cosa és bastant més complicada. De restes de muralla, no en queda cap ni un, però sí que els documents ens parlen d'una fortificació que s'hagué de construir de manera bastant urgent a la meitat del segle XIV.

Cal, per tant, situar-nos en el context històric del 1343, quan el rei de Mallorca Jaume III fou acusat pel rei d'Aragó, Pere IV, de rebel·lia, i en el mes de maig d'aquest mateix li foren confiscades les illes Balears i en el mes de juliol de 1344, els comtats del Rosselló i Cerdanya. Així doncs, a Jaume III ja només li quedà el territori de la Senyoria de Montpeller, el vescomtat de l'Omeladès i el vescomtat del Carladès.

Per part seva, Inca, durant el mateix mes de maig de 1343, jurà fidelitat al rei Pere el Cerimoniós, i pel desembre de 1344 es féu una crida contra Jaume III, ja que el rei de Mallorca encara gaudia de partidaris dins la nostra vila. Per això, el rei Pere IV ordenà que Jaume III no pogués ésser mai més anomenat rei de Mallorques, ni comte del Rosselló, ni comte de la Cerdanya, només permeté que se l'anomenàs Jaume de Montpeller. El governador de Mallorca manà al batle d'Inca que clavassin dos pergamins amb dita crida, un al portal major de la parroquial de Santa Maria i un altre al de la conventual de Sant Francesc.

Per la seva banda, Jaume III s'havia reclòs a Montpeller, des d'on començà a idear i a preparar un atac a Mallorca per poder recuperar els territoris perduts. Per poder reunir un exèrcit suficient per realitzar l'atac i assegurar-se una victòria, Jaume III va vendre el 13 d'abril de 1343 la senyoria de Montpeller al rei de França per 120.000 escuts d'or, diners que li varen permetre reunir un exèrcit suficient per atacar Mallorca.

Pel mes d'octubre de 1349 Jaume III decidí atacar Mallorca i, davant l'imminent atac, el governador de Mallorca ordenà al batle d'Inca que es replegassin tots els homes d'armes d'Inca, però també d'altres viles, per si Pollença i Alcúdia no el resistien. Igualment, el governador també ordenava la fortificació de la vila d'Inca mitjançant una palissada.

L'estol de Jaume III arribà a l'illa per Formentor i una vegada que hagueren desembarcat es dirigiren cap a Pollença i Alcúdia, viles que varen caure en mans de Jaume de Montpeller. L'exèrcit avançà cap a Muro, vila que també va caure i deixà el pas lliure a l'exèrcit cap a Inca. Els documents parlen de dos llocs fortificats; Inca i Ciutat. Per tant, Inca fou fortificada amb urgència per poder resistir l'avanç de l'exèrcit montpellerí. Però, aquesta vegada, la fortificació inquera va aguantar l'envestida de Jaume i aquest hagué de partir cap a Sineu i Llucmajor, vila aquesta darrera on morí el rei Jaume III a la batalla que s'hi dugué a terme el 24 d'octubre. Finalment el Regne de Mallorca quedà de nou annexionat dins la Corona d'Aragó.

Veim doncs com Inca fou fortificada, però també hem de pensar que aquestes fortificacions s'hagueren d'aixecar amb molt poc temps. Sembla que només s'haurien aixecat a la part nord-est de la vila i que les suposades muralles consistirien més aviat en murs alts que tapaven la sortida dels carrers, i que per bastions s'haurien emprat les esglésies de Sant Bartomeu, Santa Maria i Sant Francesc. Pel que fa a la part sud de la vila, hi discorria el torrent de Cantabou, que per ell tot sol ja suposava un emperò a l'hora d'accedir a Inca.

Una vegada haver passat el perill, aquesta fortificació deixà de ser necessària i perdé la seva funció, i fou destruïda. Avui dia no en resta cap traça material, però en canvi sí documental.

1.11. El molinar d'Inca

Diverses fonts afirmen que tot just després de la Conquesta de 1229 a Inca hi havia una gran concentració de molins, sembla ser que la segona concentració en importància després de la Ciutat de Mallorca, atès que se'n calculen més de trenta. La major part dels molins es concentraven al Serral de les Monges, conegut antigament com el puig d'Almadrava, però també n'hi havia molts a l'actual barri del Cós. A dia d'avui, d'aquest gran molinar amb origen a l'edat mitjana, només en queden set molins situats en el punt més elevat de la nostra ciutat (fig. 19). Aquests set molins han estat sofert diverses modificacions al llarg dels segles i a alguns d'ells fins i tot se'ls ha rebaixat la torre.

L'actual molinar que conservam consta dels següents molins: el molí de na Nua, el molí de Ca la Vinya, el molí de Can Joan Pinoi, el molí de Can Maneta, el molí de Can Garau, el molí de Ca n'Arnau i el darrer, molí de Can Palou o de la Pota del Rei.

⁸ Ramon Rosselló Vaquer: *Història d'Inca (1350-1516)*, Palma, 1997, 19.

⁹ Pere Xamena Fiol: *Història de...*, 169.

¹⁰ Autors diversos: *Història de Mallorca*, vol. I, Palma, 1989, 223-224.

Fig. 17. Arc rodó a Can Monroig

Fig. 17. Arc rodó a Can Monroig

Aquests molins, que són de vent, servien per moldre blat i altres cereals, i també es coneixen amb el nom de molins fariners. Actualment, tots s'han transformat en habitatges i en els darrers anys quasi tots han estat restaurats.

Dels molins que se situaven a l'actual barri del Cós, ja no en queda cap. No fa gaires anys, encara es podien veure les restes de l'anomenat molí des Cós, que estava situat a la cantonada de l'avinguda d'Alcúdia i del carrer de Llorenç Riber i que, ja fa alguns anys, fou destruït.

1.12. El pou de la Font Vella

El pou de la Font Vella es troba situat al barri de So na Monda, concretament, al carrer de Pius XII (fig. 20). Tot i que la primera documentació en què apareix citat aquest pou amb el nom de Font Vella és del segle XVI, es pensa que molt probablement aquesta és la mateixa font que als documents apareix citada amb el nom de Font de la Vila i que ja apareix documentada a l'any 1289. Actualment

el pou té un coll format per peces de marès i té una forma rectangular. A una de les seves cares hi ha una placa, també de marès, amb la següent inscripció: *Pou Font Vella. Datat des del segle XIII.*

2. Conclusions

L'estudi de l'arquitectura gòtica civil a Inca, l'hem dividit en tres tipologies per poder estudiar els habitatges amb restes gòtiques, les fortificacions i les construccions de tipus etnològic. En el cas dels habitatges, l'estudi ens ha permès conèixer quines són les cases que a dia d'avui presenten restes arquitectòniques d'època medieval. De moment n'hem trobat nou, però ben segur que, si es duen a terme restauracions en altres cases del centre històric inquer, podrien sortir a la llum noves restes. Alhora, també hem pogut acotar quin era el perímetre del casc urbà a l'època medieval, ja que els carrers on se situen les restes medievals apareixen ja datats al segle XV, fet que confirma l'origen medieval del centre històric d'Inca.

Pel que fa a les fortificacions, encara que la palissada d'Inca fou aixecada com una solució d'urgència per a la defensa de la vila, ens ha servit per recordar un dels fets històrics més importants que s'hi visqué.

Ja per acabar, les construccions etnològiques ens han recordat tot un sistema de producció de farina, mitjançant els molins, i la importància d'un bon sistema hidràulic per abastir la població d'un bé tan preciós i moltes vegades mancat com és l'aigua.

Tant de bo en el futur surtin a la llum noves restes perquè a poc a poc es pugui anar teixint tota una xarxa d'arquitectura medieval inquera.

3. Bibliografia

- AMENGUAL i BATLE, Josep: *Els orígens del cristianisme a les Balears* (2 volums), Editorial Moll, Palma, 1991.
- AUTORS DIVERSOS: *Guia patrimonial del Raiguer*, Mancomunitat del Raiguer, Palma, 2007.
- AUTORS DIVERSOS: *Palma. Guia d'arquitectura*, Col·legi Oficial d'Arquitectes de Balears, Delegació Mallorca, Palma, 1996.
- AUTORS DIVERSOS: *Història de Mallorca*, vol. I, Editorial Moll, Palma, 1989.
- AUTORS DIVERSOS: *Jaume II i les ordinacions de l'any 1300*, Consell de Mallorca. Departament de Cultura, Palma, 2002.
- BARCELÓ CRESPI, Maria, i ROSSELLÓ BORDOY, Guillem: *La casa gòtica a la ciutat de Mallorca*, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 2009.
- DURIAT, Marcel: *L'art en el Regne de Mallorca*, Editorial Moll, Mallorca, 1989.
- FERRETJANS LLOMPART, Anselm: *Demografia d'Inca en el primer terç del segle XIV*, Ajuntament d'Inca, Inca, 1990.
- FONT POQUE, Miquel S: *La fe vençuda. Jueus, conversos i xuetes a Mallorca*, Palma, 2007.
- GUAL TRUYOL, Simón: *Antiguas historias de Inca*, Ajuntament d'Inca, Inca, 1996.
- GUAL TRUYOL, Simón: *Siete siglos de las murallas de Alcudia*, Ingrama, s.a., Palma, 1998.
- LLABRÉS i MARTORELL, Pere-Joan, ROSSELLÓ VAQUER, Ramon: *Inca en la història 1229-1349*, Ajuntament d'Inca, Inca, 1998.
- PIERAS SALOM, Gabriel: *Primera rotulació dels carrers d'Inca. Apunts Històrics*, Consell Insular de Mallorca, Inca, 1990.
- PIERAS SALOM, Gabriel: *Inca 1872. Carrers, finques, habitants i oficis*, Ajuntament d'Inca, Inca, 1995.
- RAYÓ, Pere: *Itineraris urbans per la ciutat d'Inca*, Edicions Documenta Balear, S.A., Inca, 1993.
- TERRASSA FLAQUER, Josep: *Castell de Capdepera*, Patronat del Castell de Capdepera, Palma, 1997.
- VILLANOVE, Joan: *Raconte-moi les Rois de Mallorca*, Impremta Aubert, Sant Joan les Fonts, 2004.
- XAMENA FIOL, Pere: *Història de Mallorca*, Editorial Moll, Palma, 1991.
- YARWOOD, Doreen: *La arquitectura en Europa. La Edad Media, 650-1550*. Vol. 2, Ediciones Ceac, Barcelona, 1994.

4. Documentació administrativa

Ajuntament d'Inca: *Catàleg d'elements d'interès artístic, històric, ambiental i patrimoni arquitectònic del terme municipal d'Inca* (aprobat l'any 1999).

Agraïments:

Voldríem agrair a l'Ajuntament d'Inca que ens hagi facilitat tota la documentació del Catàleg patrimonial inquer, a Miquel Pieras Villalonga per descobrir-me més restes medievals, al Cellar de Can Ripoll, a Biel Alzina de Can Perret, a Ana María Muñoz, propietària de Can Campos, als propietaris de Can Salero, a Bernat Català de Can Sansó, als propietaris de la casa de l'11 del carrer del Triquet, a Robert López i Marie-Noëlle de Can Monroig, a Llorenç Ferrer i Margalida Vilanova d'Alcúdia, per haver-me donat el permís i les facilitats a l'hora de fotografiar les seves cases, i a Xisca Esteva i Biel Rechach, que segueixen any rere any la meva feina i hi cooperen duent-hi a terme la correcció ortogràfica i formal.

La iconografia funerària al cementiri d'Inca

XIV JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Maria del Mar Llompart Morro
Maria del Mar Martínez Sans

1. Presentació

La iconografia funerària no pot entendre's solament com el fruit de la necessitat i del costum de dipositar un cos mort. Els cementiris són espais que aglutinen a través de l'art els sentiments i les preocupacions humanes enfront de la mort, com el buit per la pèrdua de l'ésser estimat, la por de la pròpia mort, els dubtes i la incertesa davant el més enllà... És a dir, que l'art funeràri i la iconografia utilitzada sorgeixen de la profunda mirada de l'ésser humà a la vida i a la mort; el plaer i la il·lusió per viure, la necessitat de perpetuar la pròpia existència, el desig d'una vida celestial...

Ara bé, la societat actual ha sofert un allunyament de la mort, i això queda palès en els cementiris actuals, entre altres coses per la disminució, simplificació simbòlica i en alguns casos absència de símbols utilitzats. És per això que aquest article pretén donar a conèixer aquest art escultòric ple de significat del cementiri de la ciutat d'Inca i posar-lo en valor. Revisarem àmpliament, a manera d'introducció per a un posterior estudi més profund de la iconografia funerària conservada a l'illa, la temàtica present tant a la zona antiga com a les més modernes del cementiri de la capital del Raiguer.

2. El cementiri d'Inca

Els orígens de l'actual cementiri d'Inca se situen al gener de 1861 quan s'iniciaren les obres del primer recinte. Aquest, en forma de quadrat, és el que es troba a l'eix central de la portalada i que estava delimitat per murs rematats amb una successió de pinacles, dels quals encara podem veure la major part. Aquest primer espai disposa d'una estructura cruciforme a partir de la disposició d'una sèrie d'esteles i làpides. Les esteles de secció rectangular amb coberta